

Тамара Говорун,
д. психол. н., професор,
Інститут психології
імені Г. С. Костопа

Даріна Коськіна,
аспірантка,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СЕСУАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ

Стаття є спробою концептуалізації та профілактики підліткової ризикованої поведінки. Обговорюються конкретні шляхи для попередження і ліквідації ризикованої сексуальної поведінки. У статті представлені результати анонімних інтерв'ю в українських школах, які продемонстрували, що сексуальна активність (у тому числі статевий акт) поширені серед підлітків. Обов'язкове статеве виховання пропонується як спосіб профілактики ризикованої поведінки школярів, оскільки функціональне статеве виховання може зменшити реальні і потенційні загрози в сексуальній поведінці.

Tamara Hovorun,
Daryna Koskina

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEMS OF MODERN SEXUAL BEHAVIOUR OF TEENAGERS

This article provides several ways of understanding and prevention of risky behaviour in teenagers. Specific ways for preventing and managing risky sexual behaviour are discussed. The article presents the results of the anonymous interviews in Ukrainian schools, which prove that sexual activity (including sexual intercourse) is common among teenagers. Mandatory sex education is proposed as a way to prevent many health-risk behaviours among high school students, because an efficient sex education can reduce the real and potential threats in sexual behaviour.

Підлітковий вік за своєю природою ставить одразу декілька завдань перед юнаками та дівчатами: необхідність реконструкції тілесного образу «Я» і побудови чоловічої або жіночої ідентичності, активне входження в групу однолітків, усвідомлення себе окремо від інтеріоризованих батьківських образів. У цей період відбувається розвиток центральних вікових новоутворень, що охоплюють всі сторони суб'єктивного розвитку: зміни відбуваються в моральній сфері, у сфері статевого дозрівання, у сфері розвитку вищих психічних функцій та емоційній сфері.

Активний психосексуальний розвиток підлітка неминує ставити перед ним чимало проблем самовизначення. Цей період супроводжується інтенсивним статевим дозріванням та, як наслідок, набуттям досвіду сексуальної поведінки. Такі стрімкі зміни у психосексуальній сфері породжують багато питань серед підлітків, на які вони рідко отримують відповіді. На жаль, батьківська родина, яка має можливість певним чином впливати на психосексуальний розвиток підлітка, не завжди виконує цю свою функцію. Переважна більшість батьків учнів молодших, середніх та старших класів хотіли б перекласти функції сексуальної освіти на школу. Тому сучасні українські підлітки часто відчують брак інформації щодо функцій репродуктивної сфери, статевого дозрівання людини, побудови інтимних взаємин та створення сім'ї.

Досвід зарубіжних країн, зокрема США, Нідерландів, Швеції, Японії, які з кінця 60-х років ХХ століття запровадили обов'язкову статево освіту, починаючи з дошкільного до юнацького віку, засвідчив серед молоді стійкі низькі показники абортів, непланованого материнства, поширення хвороб та інших проблем репродуктивного здоров'я.

Стратегію статевоосвітньої роботи з учнівством у сучасній Україні визначають валеологічні дисципліни, які покликані знайомити молодших та старших підлітків з основами збереження здоров'я. У шкільних курсах з анатомії і фізіології людини надається поверхнева інформація про будову статевих органів. Проте, як показує контент-аналіз змісту навчальних програм та методичних посібників, інформація сексологічного характеру представлена незначною мірою в контексті розкриття життєво важливих актуальних проблем, а саме: зараження і профілактики СНІДу, проблеми статевого дозрівання, інтимних відчуттів та взаємин. Варто пам'ятати, що сексуальність – це не тільки питання гігієни, здоров'я, безпеки. Насамперед – це відповідальність, як особиста, так і громадська, зазначав А.С. Макаренко ще у 30-ті роки минулого століття.

Проведене нами дослідження включало опитування учнів загальноосвітніх шкіл м. Києва. У результаті емпіричного етапу виявилось, що українські підлітки демонструють низьку обізнаність в особливостях функціонування психосексуальної сфери ($p=0,042$). Респонденти мають досить низькі показники з питань контрацепції, запобігання статевим захворюванням, побудови інтимних взаємин з партнером, знань

функціонування тіла партнера (тобто особи протилежної статі). При цьому опитування 16-тирічних підлітків виявило, що досвід статевих відносин мають 60% респондентів. Опитані школярі не однотайно ($p < 0,001$), визначають оптимальний вік для початку статевого життя: 40% тих, у кого були сексуальні зв'язки, вважають вік 13-15 років прийнятним для обох статей. Ті респонденти, у кого не було досвіду статевих зносин, вважають для хлопців і дівчат прийнятним вік 19 і більше років (35%).

Слід пам'ятати, що підлітки з ранньою сексуальною ініціацією, як правило, мають більше ризиків зараження венеричними хворобами від часткої змінності партнерів. Завчасне вторгнення у статеву сферу підлітка, будь-то небажана вагітність або народження незапланованої дитини, або штучне переривання вагітності, або перенесені венеричні захворювання тощо, спричиняє «психологічно» болочі віддалені наслідки цих подій у дорослому віці (часта змінність шлюбних партнерів, неповна сім'я через нетривалість шлюбних стосунків, діти з психологічними та поведінковими розладами, часті депресивні стани тощо).

На жаль, сьогодні в нашому суспільстві просвітницьку роль «виконують» не школа або батьківська родина, а такі джерела інформації як Інтернет або група однолітків, особливо для юнаків ($U=577$; $p=0,012$). При цьому останні звертаються до першого джерела інформації – і, таким чином, часто хибна інформація швидко розповсюджується серед підлітків.

Рівень стереотипованості суджень українських підлітків має високі показники. Так, опитані підлітки вважають розповсюдженим і прийнятним сексуальний контакт без почуття кохання до партнера як для дівчат, так і для чоловіків ($p=0,003$). Обидві статі (особливо хлопці) вважають характерним для жінок використання сексу в маніпуляційних цілях ($p=0,049$). Школярі також відмітили, що не схвалюють сексуальний зв'язок людей різних рас, а сексуальні стосунки геїв здаються їм більш неприємними, ніж стосунки лесбійок ($p=0,039$). Зміни у поглядах сучасних підлітків спостерігаються також щодо сексуальної активності жінки. Так, школярі виділили декілька параметрів, які роблять жінку «ідеальною сексуальною партнеркою». Серед таких параметрів: майстерність тривалих сексуальних зносин ($p=0,015$) та наявність сексуального досвіду ($p=0,021$). При цьому хлопці вважають, що недоторканість дівчини має зберігатись до її шлюбу.

Історично відомо, що мова та лексика мають певний вплив на психіку людини, ми намагались звернути увагу й на цей аспект. Виявилось, що підлітки активно ($p=0,007$) користуються нецензурними словами, якими означають назви статевих органів і сексуальні зносини. Респондентам було задане питання «Якою мірою Ви відчуваєте тривогу, страх в процесі інтимної близькості з партнером (партнеркою)?» Отримані дані показали значущість на рівні $p=0,012$. Відповідь на питання «Якою мірою питання сексуальних відчуттів, бажань присутні в обговоренні з вашим партнером/партнеркою?» також отримала значимі показники ($p=0,004$). Це ще раз доводить, що навчання дітей і підлітків умінню керувати своєю сексуальністю, передбачає, перш за все, навчання їх керувати собою, розуміти себе та поваги до інших.

Освіта інтимності повинна здійснюватися у контексті життєдіяльності людини як суспільної істоти, яка живе поряд з іншими людьми. Секс – одна з природних людських потреб, якою, як і всіма іншими, не можна нехтувати. Школа та батьківська родина мають навчати дітей ставитися до сексуальності з радістю та відповідальністю. Любити – означає не тільки виявляти симпатію, почуття прихильності до коханої людини, а й вміти брати відповідальність за неї на себе. Адже народження дітей чи переривання вагітності є вчинок, який тягне за собою низку особистих та суспільних зобов'язань. Отже, секс – це вчинок, який потенційно може мати серйозні наслідки, включаючи втрату життя.

Людина – соціальна істота, то ж порушення сексуальних стосунків є, передусім, порушенням людських відносин. Збудження саме по собі не є насолодою, воно стає нею тільки тоді, коли набуває особистісних смислів. У даному питанні конструктивним буде звернення до принципів виховання свідомого ставлення до сексуальності, адже «об'єктом самосвідомості... є все єство людини, будь-які її сторони: це і усвідомлення й оцінка свого тіла в цілому, його особливостей, порівняно з тілесними характеристиками оточуючих людей, усвідомлення й оцінка... власних моральних якостей... , своїх ставлень, свого місця серед них...» [1].

Впровадження у навчальних закладах України сексуальної просвіти має передбачати виховання культури сексуальної поведінки, умінь та навичок міжстатевого спілкування, просвіту в питаннях планування сім'ї, настановлення на рівноправне виконання сімейних ролей. Стратегія свідомого ставлення до сексуальності має базуватися на тому, що дорослі в найближчому оточенні підлітка (вчителі, батьки, вихователі, шкільні психологи) мають донести до них ідею сексуальності як втілення людського прагнення до взаємодопомоги та прихильності. При цьому сексуальність повинна висвітлюватися в контексті міжособистісних стосунків, сімейного життя та інтимності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боришевський М. Виховання у дітей статевої самосвідомості / М. Боришевський // Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини : [науково-методичний збірник]. – К. : ІЗМН, 1996. – С. 19.

2. Говорун Т.В. Батькам про статеве виховання дітей / Т. Говорун, О. Шарган. – К. : Радянська школа, 1990. – 157 с.
3. Говорун Т. Стать та сексуальність : психологічний ракурс : [навч. посіб.] / Т. Говорун, О. Кікінежді. – Тернопіль, 1999.
4. Кле М. Психология подростка : (Психосексуальное развитие) / М. Кле. – М. : Педагогика, 1991. – 176 с.
5. Кон И. Введение в сексологию / И. Кон. – М. : Медицина, 1988. – 320 с.
6. Макаренко А. Мої педагогічні погляди / А. Макаренко // Твори. – К. : Рад. школа, 1951. – Т.5. – С. 278.
7. Максименко С. Основи генетичної психології : [навч. посібник] / С. Максименко. – К. : МПЦ «Перспектива», 1998. – 220 с.
8. Фромм А. Популярная педагогика / А. Фромм, Т. Гордон. – Екатеринбург : Изд-во АРД ЛТД, 1997. – С. 392 – 393.
9. Hopkins J. Ray. Sexual behaviour in adolescence / J. Ray Hopkins // Journal of Social Issues, 1997. – v.33 (2). – P. 67 – 85.
10. Hyde J. Understanding Human Sexuality / J. Hyde. – New York : McGraw-Hill, 1994. – 769 p.

Галина Гончаровська,

асистент,

Тернопільський національний

педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

ЕМОЦІЙНІ ПОРУШЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ПРИЧИНИ ТА ЕФЕКТИВНІ ШЛЯХИ ЇХ КОРЕКЦІЇ У КОНТЕКСТІ ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ

У статті проаналізовано причини виникнення емоційних порушень у дітей дошкільного віку, зокрема зазначено, що проблемою у формуванні гармонійної особистості дитини є система дитячо-батьківських стосунків. Проведено теоретичний аналіз основних методів корекції емоційного розвитку дошкільнят, розкрито значення корекційної роботи у діяльності психолога. Наголошено на необхідності надання допомоги дітям з емоційними проблемами у розвитку.

Halyna Honcharovska

EMOTIONAL VIOLATION OF PRESCHOOL CHILDREN: CAUSES AND EFFECTIVE WAYS OF CORRECTION IN THE CONTEXT OF VIOLENCE PREVENTION

The article analyzes the causes of emotional disorders among preschool children, in particular noted that the problem of the formation of a harmonious personality of the child in the system of child-parent relationship. The theoretical analysis of the basic methods of correcting emotional development is analyzed. The importance of correction work of psychologist is revealed. The necessity to provide early assistance to children with problems in development is analyzed.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті зазначено, що пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти є формування в дітей та молоді загальнолюдських цінностей, сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості. Сучасний період розвитку українського суспільства характеризується змінами, що охоплюють усі сфери людського життя. На фоні цих змін саме діти перебувають у складному становищі внаслідок несформованості власної системи стійких моральних переконань, ціннісних орієнтацій, що нерідко викликають неадекватну реакцію на події навколишнього життя. Скрутне матеріальне становище переважної більшості сімей зумовлює погіршення внутрішньо-сімейних стосунків. Недоліки сімейного, дошкільного виховання призводять до збільшення кількості дітей, які відчувають труднощі у налагодженні стосунків з оточуючими однолітками та дорослими. Саме тому питання, пов'язані з вищезазначеними проблемами, постійно перебувають у центрі психологічних досліджень.

Метою нашого теоретичного дослідження є аналіз причин, які призводять до виникнення порушень емоційної сфери та виокремлення прийомів проведення корекційної роботи з дітьми дошкільного віку.

Учені (В. В. Лебединський, О. С. Нікольська, В. М. Мінаєва, В. С. Мухіна та ін.) вказують на те, що під емоційними порушеннями слід розуміти афективні порушення, які створюють труднощі у формуванні в дитини адекватного образу світу, активної позиції, стійкості у стосунках з цим світом. На їхню думку, емоційні порушення призводять до дезадаптації особистості [2]. Проблеми дитячої поведінки вивчали П. К. Анохін, Г. Д. Волков, В. І. Медведєв, Н. Б. Оконська, О. Л. Кононко, О. І. Захаров, О. С. Нікольська та ін. Зокрема, О. Л. Кононко зазначає, що для багатьох дошкільників характерними є помірні емоційні порушення, які складають частину їх розвитку і не повинні викликати занепокоєння [3].

Спектр емоційних порушень у дитячому віці надзвичайно великий. У психологічній літературі емоційне неблагополуччя дітей розглядається як негативний стан, що виникає на тлі важковирішуваних особистісних конфліктів [4]. Власне психологічними причинами виникнення емоційного неблагополуччя у дітей є особливості емоційно-вольової сфери, зокрема порушення адекватності їх реагувань на впливи зовнішнього середовища, недостатній розвиток навичок самоконтролю поведінки та ін. Дошкільнята вже мають свій досвід спілкування з дорослими, однолітками і особливо значущими для них батьками. Набутий досвід спілкування може бути несприятливим за наступних умов: